

ÓZBEKSTAN HÁM QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍNDÁ
SIMFONIYALÍQ ORKESTR RAWAJLANIWÍNÍN MILLIY
ÓZGESHELIKLERI

*Ózbekstan mámleketlik konsevatoriyası Nókis filiali “Tarlı ásbaplar”
qánigeligi 4-kurs studenti **Kaniyazov Damir***

Annotaciya: *Bul maqala Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanda simfoniyalıq orkestrdiń payda bolıwı hám rawajlanıwı tariyxına arnalǵan. Bul aymaqlarda orkestr kórkem óneriniń qáliplesiw basqışları, sovet muzikalıq sistemasınıń tásiiri, milliy kompozitorlar hám dirijyorlardıń úlesi, sonday-aq muzikalıq oqıw orınlarınıń roli qarap shıǵıladı. Respublikanıń házirgi muzikalıq turmısın qáliplestiriwde simfoniyalıq orkestrdiń mádeniy áhmiyetine ayırıqsha diqqat awdarıladı. Orkestr janrı rawajlanıwınıń ulıwma belgileri hám aymaqlıq ózgeshelikleri tallaw etiledi.*

Gilt sózler: *simfoniyalıq orkestr, Ózbekstan, Qaraqalpaqstan, muzıka mádeniyatı, muzıka tariyxı, milliy dástúrler, orkestr kórkem óneri, kompozitorlar, muzikalıq tálim, mádeniy rawajlanıw.*

Аннотация: *Статья посвящена истории возникновения и развитию симфонического оркестра в Узбекистане и Каракалпакстане. Рассматриваются этапы становления оркестрового искусства в этих регионах, влияние советской музыкальной системы, вклад национальных композиторов и дирижёров, а также роль музыкальных учебных заведений. Особое внимание уделено культурному значению симфонического оркестра в формировании современной музыкальной жизни республики. Анализируются общие черты и региональные особенности развития оркестрового жанра.*

Ключевые слова: *симфонический оркестр, Узбекистан, Каракалпакстан, музыкальная культура, история музыки, национальные традиции, оркестровое искусство, композиторы, музыкальное образование, культурное развитие*

Abstract: *This article explores the history and development of the symphony orchestra in Uzbekistan and Karakalpakstan. It examines the formation of orchestral art in these regions, the influence of the Soviet musical system, the contribution of national composers and conductors, as well as the role of music education institutions. Special attention is given to the cultural significance of the symphony orchestra in shaping the modern musical life of the republic. The study highlights both shared trends and regional features in the evolution of orchestral music.*

Keywords: *symphony orchestra, Uzbekistan, Karakalpakstan, music culture, music history, national traditions, orchestral art, composers, music education, cultural development*

Ózbekstan Respublikasınıń Milliy simfoniyalıq orkestri (Ózbekistan Milliy Simfonik Orkestri) - bay tariyxqa iye, xalıqaralıq maydanda tán alınğan mámleketimizdiń tiykargı simfoniyalıq jámaáti. Orkestrdiń shólkemlestirilgen rásmiy sánesi 1937-jıl 1-dekabrde Ózbek mámleketlik filarmoniyası janında kishi simfoniyalıq jámaát dúzilgen waqıt bolıp esaplanadı. Biraq orkestrdiń birden-bir professional ansambl sipatında tolıq qalıplesiwi 1938-jılı filarmoniya dúzilmeleri keń kólemde qayta shólkemlestirilgennen keyin juwmaqlandı.

Ullı Watan urısı jıllarında orkestr quramı Leningrad konservatoriyasınan kóshirilgen muzıkantlar esabına ádewir bekkemlenip, jańa atqarıwshılıq dárejege kóterildi. 1986-jılı Ózbek mámleketlik filarmoniyası jańa atama - M.Qoriyoqubov atındaǵı Ózbek mámleketlik koncert filarmoniya birlespesi dep ataldı. Ózbekstan Respublikası Milliy simfoniyalıq orkestriniń házirgi statusı jámaátke 1998-jılı óz aldına shólkem - Mámleketlik unitar kárxana bolǵan waqıtta berildi.

Orkestr uzaq jıllar dawamında mınlaǵan koncertler berip, eń áhmiyetli mámleketlik ilajlarda, xalıqaralıq festivallarda hám úlken kólemli mádeniy waqıyalarda qatnastı. Jámaátıń eń áhmiyetli jetiskenlikleri:

- Ózbekstan Ğárezsizligi kúnin bayramlawda belsene qatnasıw (1991-jıldan), sonıń ishinde, saltanatlı ilajlar ushın muzıkalıq baǵdarlamalar hám studiyalıq jazıwları tayarlaw;

- 2005 hám 2010-jıllarda Shanxay birge islesiw shólkeminiń sammitlerinde óner kórsetiw, Tashkenttiń 2200 jıllıgın nıshanlaw hám YUNESKO qáwenderliginde ótkeriletuǵın basqa da ilajlarda qatnasıw;

- Ankara qalasında ótkerilgen XV Xalıqaralıq simfoniyalıq muzıka festivalında (Túrkiya, 1998-jıl) Bas juldını jeńip alıw;

- Tailandtaǵı gastrol (1999-jıl), bul jerde orkestr Tailand patshasınıń yubileyine baǵışlangan saltanatlarda qatnastı;

- Evropa hám Aziya mámleketleri, sonıń ishinde, Germaniya, Franciya, Italiya, Rossiya, Túrkiya hám basqa da mámleketler boylab kóplegen koncert saparlardı.

Orkestr dúnyanıń jetekshi atqarıwshıları hám dirijyorları - Mstislav Rostropovich, Vladimir Spivakov, Emil Gilels, Kurt Mazur, Isaak Stern, Leonid Kogan, David Oistrach hám basqa da kóplegen dańqlı sazendeler menen birge islesti. Bunnan tısqari, jámaát Ózbekstan Respublikası mámleketlik gimniniń hám Qaraqalpaqstan Respublikası gimniniń birinshi atqarıwshısı boldı.

Orkestr jumısınıń eń áhmiyetli baǵdarı ózbek kompozitorları dóretpelerin úgit-násiyatlawdan ibarat. Koncert baǵdarlamalarında Muxtar Ashrafiy, Ikram Akbarov, Rustam Vildanov, Turab Qurbanov, Mirsadiq Tajiev, Mansur Burxanov hám basqa da belgili dóretiwshilerdiń shıǵarmaları turaqlı jańlap turadı. Ásirese, shıǵarmaları repertuargá kirgizilip atırǵan jas ózbek kompozitorların qollap-quwatlawǵa ayrıqsha dıqqat awdarılmaqta.

Orkestr milliy muzıka menen birge Iogann Sebastyan Bax, Lyudvig van Betxoven, Wolfgang Amadey Mocart, Pyotr Chaykovskiy, Sergey Raxmaninov, Dmitriy Shostakovich, Sergey Prokofev sıyaqlı dúnya klassikasınıń dúrdanaların atqaradı.

Orkestrge 1998-jıldan berli Ózbekstan xalıq artisti, xalıqaralıq sıylıqlardıń iyesi, kórkemlik basshısı hám direktor lawazımlarında islep atırǵan Ismayıl Jálilov basshılıq etpekte. Bas dirijyorlar hár qıylı jıllarda:

- Anvar Ergashev (Ózbekstanǵa miyneti sińgen kórkem óner ǵayratkeri);
- Vladimir Neymer;

- Aziz Shohakimov (dúnyadaǵı eń jas dirijyorlardan biri);
- Álibek Qabduraxmanov;
- Kamoliddin Urinbaev hám basqalar boldı.

Ásirese, dúnyada birinshi balalar dirijyorlıq klasın shólkemlestirgen professor Vladimir Neymerdiń tárbıyalanıwshısı Aziz Shohakimov ayrıqsha dıqqatqa ılayıq. 12 jasında oqıwdı baslaǵan Shohakimov 16 jasında Vladimir Spivakov tárepinen Rossiya Milliy filarmoniya orkestrine stajirovkaǵa shaqırılǵan. Házirgi waqıtta ol abıraylı xalıqaralıq sıylıqlardıń iyesi, Vladimir Spivakov xalıqaralıq qayırqomlıq qarejatınıń stipendiantı bolıp tabıladı.

Orkestr jaslar ushın koncertler hám jámiyetlik áhmiyetke iye joybarlardı shólkemlestirip, belsendi túrde aǵartıwshılıq hám qayırqomlıq jumısların alıp barmaqta. Jámaát dúyanıń jetekshi orkestrleri menen birge islesiw, birgeliktegi baǵdarlamalarda qatnasıw arqalı xalıqaralıq mádeniy baylanıslardı bekkemlewge xızmet etpekte.

Ózbekstan Milliy simfoniyalıq orkestri haqlı túrde Oraylıq Aziyanıń eń jaqsı muzıkalıq jámaátlerinen biri esaplanadı hám elimizde de, onıń sırtında da akademiyalıq muzıka kórkem óneriniń rawajlanıwına salmaqlı úles qosıp kelmekte.

Dúyanıń basqa xalıqları sıyaqlı qaraqalpaq xalqınıń da milliy sazları, jılwa oyınları adamlardıń ishki jan sezimlerin qıtıqlap, terbep kewillerine waqtıxoshlıq lázzetler baǵıshlaydı. Xalqımız erte zamanlardan baslap saz ásbaplarında nama atqarılatuǵınlardı (shertiwshilerdi) sazende, al qosıqshılardı (qosıq aytılatuǵınlardı) góyende dep atap kelgen. Dástanlarımızdıń kópshiliginde úlken toylar berilgende "Sazende gónende qoymay ayttırdı" degen qatarlar jiyi ushırasadı. Bul gáptiń tıp mánisine itibar bersek "Toyda usı dógerektegi barlıq baqsılardı, jırawlardı, sazendelerdi, qosıqshılardı jıynap, hesh birewin qaldırmastan hámмесin ayttırdı" degen sóz. Biraq zamanlar ótiwi menen "góyende" ibarası (sózi, ataması) kúndelikli sóylew tilimizde qollanılmay, arxaizm yaǵnıy gónergen sózler qatarına kirip qalǵan.

Ótmishimizge názer salsaq ataqlı jırawlarımız benen baqsılarımız óz ónerlerin ustazdan shákirtke, atadan balaǵa úyretiw jolı menen xalqımızdıń dúrdana miyrasları bolǵan "Alpamıs," "Qoblan," "Edige," "Máspatsha," "Qırıq qız," "Sháriyar,"

"Ershora" hám basqa da qaharmanlıq hám liro-epikalıq dástanlardı, olarda atqarılatuǵın shiyrin, jaǵımlı namalardı ásirler túpkirinen búgingi dáwirimizge shekem jetkerip kelgenliginiń gúwası bolamız.

Belgili ilimpazlarımız filologiya ilimleriniń doktorları, professorlar Q.Ayımbetov, K.Maqsatov, K.Mambetov, S.Baxadırova, kórkem-óner ilimleriniń kandidatları A.Allamuratov, T.Adambaeva hám basqa da izertlewshiler ózleriniń miynetlerinde milliy saz ónerimizdiń aq tamırların Qaztuwǵan jıraw, Soppaslı Sıpıra jıraw, Qorqıt ata dáwirlerine shekem alıp barıw menen ǵana sheklenedi. Al, arxeologiyalıq izertlewlerdiń barlıǵında 1946-jılı Topıraqqaladan arfa sazın shertip otırǵan, 1947-jılı hám sol jerden duwtarǵa uqsas eki tarlı saz ásbabın uslap turǵan nazalımniń tasqa oyılǵan súwretleri - freskaları tabılǵanı anıq. (Átteń bul eksponatlar Leningradqa - Ermitajǵa alıp ketilgen. Ózimizdegi Úlketanıw - tariyx muzeyinde olardıń kóshirmeleri ǵana qalǵan). Bul biybaha tabılmalar sol waqıtları burınǵı Awqam kóleminde, hátteki sırtqı baspasóz sózlerinde de kútilmegen jańalıq sıpatında járiyalanıp júrgenligi belgili. Dúnyanıń bir qansha belgili ilimpazları bul mádeniy miyraslardı biziń eramızǵa shekemgi III-I ásirlerge tiyisli dep shamalaǵanın da aytıp ótiwimiz orınlı. Usı saz ásbaplarınıń súwretleri biziń ata-babalarımız jasap ótken mákan jaydan tabılıwı xalqımızdıń áyyemgi ótmishte de joqarı muzıka mádeniyatına iye bolǵanlıǵın kórsetedi. Sonlıqtan Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevniń baslaması menen 2021-jıl sentyabr ayında Qaraqalpaqstanda II-Xalıqaralıq baqsıshılıq kórkem óneri festivalı hám dúnyanıń bir qansha elleriniń ilimpazlarınıń qatnasıwında ilimiy-teoriyalıq konferenciyanıń Nókiste ótkeriliwi tosınnan emes.

Xalqımızdıń muzıka mádeniyatınıń baylıǵı tuwralı jáne bir jaǵdaydı atap ótetuǵın bolsaq, 1960-jılı Nókiste muzıka bilim jurtı ashılǵanda Respublika basshıları Amaniyaz Júzimbetovtı sol oqıw dargayına direktor lawazımına jiberdi. Sol jılları belgili Qıyas jıraw Xayratdinov, Shamurat jıraw Bekmuratov, Japaq baqsı Shamuratov, Ámet baqsı Tariyxov, Maxan baqsı Ótenov, girjekshi Qoylı Axmedov, duwtar soǵıw sheberlerinen Seytniyaz usta Jálimbet ulı, Mamıtjan maqsım Abdijamil ulınan milliy saz ásbaplarımızdıń túrleri haqqında biraz maǵlıwmatlar jazıp alınǵan. Sońınan ol dizimge Respublikamızdan tısqarıda jasap atırǵan qaraqalpaqlardıń turmıs

tárizi menen qızıǵıwshı jurnalist Shárigúl Payzullaeva, izertlewshi ilimpaz Tabısqan Qanaatovlardıń miynetlerinde jariq kórgen saz ásbaplarınıń atamaları qosıldı. Olardıń hámмесin birlestirip qaraǵanda milliy saz ásbaplarımızdıń 50 den aslam túrleri hám atamaları bar eken. Biraq, olardıń birazınıń dúzilisi haqqında maǵlıwmatqa iye emespiz. Bul faktlerdi keltirip otırǵanımızdıń mánisi búgingi jas áwladlarımız milliy saz ásbapları degende qobız, duwtar, girjek, balaman, sırnay, gernay, dáp, shıńqobızdıń arjaǵın onsha bile bermeydi desek qátelespeymiz. Sebebi jazba derekler joq sıyaqlı. Tilekke qarsı, respublikamızda muzıka mádeniyatı, xoriografiya hám súwretlew óneri tarawlarına ilimiy-izertlew jumısları Qaraqalpaqstan ilimindegi eń keshigip atırǵan másele ekenin ókinish penen tán alıwǵa májbúrmiz.

Aytjan Abdaliev, Abilhaq Júginisov, Abdulla Erimbetov, Abdijaliy Xojanazarov, Baqbergen Qurbanov, Bekturǵan Tursınov, Ziynel Piyazov, Shamurat Ótemuratovlar menen Tashkent teatr óneri institutın pitkerip, 1955-jıldıń 28-iyul kúni Nókiske kelgeninde teatrımızdıń qısqı imaratı házirgi Jas tamashagóyler teatrınıń ornında edi. Burın kinoteatr ushın mólsherlenip, 1937-1938 jılları salınǵan. 1941-1942 jılları Tórtkúldegi dáryanıń degishi alıp, paytaxt hám teatr Nókiske kóshirilgende saxna tárepi spektakl hám koncert kórsetiwge beyimlesip qosımsha qayta islengen. Ol gezde teatrımız rásmiy túrde muzıkalı drama hám komediya teatrı dep atalǵanı menen shtat birliginde xor yamasa oyınshılar (balet) toparı joq, unison – yaǵnıy bir dawısta ǵana shertetuǵın 10-12 sazendeden ibarat ansambl ǵana bar edi. Bizler kelgende teatrdá sazendelerden Kamal Meńdibayev (skripka), Palwaniyaz Ábdijamilov (skripka), Ismail Qıdırov, Roman Arzıev (rubap, tar), Yuldash Bekbergenov (nay), N.I.Yagodin (violonchel), Brokman (fortepiano, koncertmeyster), Qutım Qalilaevlar (balaman, nay) isleytuǵın edi. Teatrǵa 1944-jılı kelgen kompozitor Alimjan aǵa Xalimov dirijyor, muzıka basshısı, xormeyster, artistlerge qosıq úyretiwshi muǵállım, qullası teatrdáǵı muzıkaǵa baylanıslı barlıq jumıslardı bir ózi basqaratuǵın edi.

Usınday qıyınshılıqlarǵa qaramastan teatr saxnasında hár qıylı jıllar dawamında "Baǵdagúl", "Kóklen batır", "Arshın mal alan", "Gúlsara", "Láyli-Májún", "Alpamıs", "Súymegenge súykenbe", "Aygúl-Abat", "Qozı Kórpesh –

Bayan sulıw", "Qız Jipek", "Berdaq", "Ǵarip ashıq", sıyaqlı muzıkalı spektakller qoyılıp, kópshiliktiń súyip tamashalaytuǵın, teatrımızdıń qaymaq repertuarları bolıp qalǵan. 1940-jılı baletmeyster Ali Ardobus Ibragimov teatrımızda "Baxshasaray fontanı" baletinen bir aktin tolıq saxnalastırǵan, oyın keshesin ótkerip tamashagóylerdi lal qaldırǵan. Sol kesheniń tipografiyada áshókeyliep bastırılǵan baǵdarlamasınıń bir nusqasın úy arxivimde házir de saqlap qoyıppan. Ol gezleri simfoniyalıq orkestr bolmasa da sazendeler quramında skripka, alt, violonchel, klarnet sıyaqlı ásbaplar bolǵan.

1955-jıldıń sentyabr ayınıń ortalarında Tashkentten R.M.Kariev basshılıǵında kompozitorlar A.Kozlovskiy, M.Nasimov, rejissyor A.O.Ginzburg, teatr xudojnigi M.Musaev, baletmeyster E.Petrosova hám basqa da qánigeler kelip Qaraqalpaqstan kórkem óneri hám ádebiyatınıń Tashkentte on kúnligin ótkeriw boyınsha teatrda respublika basshılarınıń qatnasıwında úlken májilis ótkerildi. On kúnliktiń waqtı 1956-jıldıń aqırına taman dep belgilendi. Jıynalısta teatr "Alpamıs" spektaklin opera, "Qırıq qız" spektaklin balet sıpatında kórsetsin dep usınıs etkenler de boldı. Sonda men de shıǵıp sóylep, opera hám balet spektaklerin kórsetiwge ele teatrımızda imkaniyattıń joq ekenligin, onıń ushın simfoniyalıq orkestr, qánige opera qosıqshıları, balet ushın xoriografiyalıq arnawlı bilimge iye oyınshılar zárúrligin aytqan edim.

Solay etip teatr repertuarında "Ǵarip ashıq" muzıkalı draması, "Súymegenge súykenbe" muzıkalı komediyası, rus klassikasınan A.N.Ostrovskiydiń "Jarlılıq ayıp emes" hám zamanagóy temada "Rawshan" spektaklerin kórsetiwge, on kúnliktiń saltanatlı ashılıw hám jabılıw máresimlerinde teatr, filormoniya hám kórkem háweskerlerdiń birlesken kúshi menen eki koncert baǵdarlamasın tayarlawǵa uyǵarıldı. On kúnlikke tayarlıq barısında kórkem háweskerlerdi tartıw jolı menen teatrdiń xor, oyınshılar hám sazendeler toparına biraz talantlı jaslar, sonıń ishinde sazendelerden Jumamurat Yangibayev, Allayar Saburov, Alım Abdullaev, Rajapbay Yuldashevlar qosıldı. Teatrdiń hár bir artisti xorga da, oyınǵa da qatnasa beretuǵın edi.

On kúnlik Tashkent qalasında 1957-jıldıń 24-yanvar - 2-fevral aralıǵında tabıslı ótti. Onıń juwmaǵı boyınsha Ózbekstannıń jetekshi qánigeleriniń qatnasıwında

pikir alışıwlar ótkerilip, Qaraqalpaqstanda muzıka mádeniyatın rawajlandırıw maqsetinde Nókiste arnawlı bilim jurtın ashıw, Qaraqalpaq xalıq sazları orkestrin dúziw, Tashkent mámleketlik konservatoriyasındaǵı professor A.I.Petrosyanc basshılıǵındaǵı eksperimental- (tájiriybe) laboratoriyasında qaraqalpaq duwtarlarınıń túrlerin rekonstrukciyalaw, mámleketlik filormoniyamız quramında simfoniyalıq orkestr shólkemlestiriw zárúrligi ortaǵa qoyıldı.

Qaraqalpaqstanda birinshi ret muzıka uchilishesi (bilim jurtı) 1935-jılı sol waqıtları respublikamızdıń paytaxtı bolıp turǵan Tórkúl qalasında ashılǵan. Oǵan Moskva konservatoriyasın pitkeren jas kompozitor Viktor Shafrannikov, violonchelist Nikolay Ilyich Yagodinler kelip sabaq bergen. Biraq, onda oqıytuǵın nota sawatına iye jaslar bolmaǵanlıqtan uchilishe 1937-jılı jabılıp, balalar muzıka mektebi bolıp qalǵan. Ómir boyı teatrda islegen skripkashı sazende, Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken artist Kamal aǵa Mendibayev, Toshkent konservatoriyasınıń professorı, bir neshe Xalıqaralıq jarıslardıń jeńimpazı bolǵan jerlesimiz violonchelist Ilyas Ibragimov, kórkem óner izertlew ilimleriniń kandidatu, muzıka sınshısı Tájigúl Adambaewalar dáslep sol Tórkúldegi muzıka mektebinde oqıp notalıq sawatın ashqan.

Qaraqalpaqstan hám Ózbekstan húkimeti basshılarınıń qollap-quwatlawında 1960-jılı Nókiste muzıka bilim jurtı ashılıp, Amaniyaz Júzimbetovtı direktor etip tayınlaǵanın joqarıda aytım. Dáslepki oqıw jıldıń 47-oqıwshı menen baslaǵan bolsaq, kelesi oqıw jılında 73 oqıwshı qabıl etildi. Oqıwshılardıń basım kópshiligi simfoniyalıq orkestrge beyim qánigeler edi. Bilim jurtında Tashkent konservatoriyasınıń pitkeriwshileri A.Sultanov, T.Adambaeva, K.Ótegenov, A.Xalimov, sonday-aq jas qánigeler N.Muxammeddinov, K.Abdullaev, K.Nametullaevlar sabaq berdi. Sońınan xoreografiya hám súwretlew bólimleri de qosılıp, Nókis kórkem óner bilim jurtına aylandı. Filarmoniyada xalıq sazları orkestri dúzilip, teatrda sazendeler toparı kóbeyip simfoniyalıq baǵdardaǵı ásbaplar menen tolıqtırıldı.

1963 hám 1969-jılları Tashkentte ótkerilgen Qaraqalpaqstan kórkem óneri hám ádebiyatınıń háptelikleri, Qaraqalpaqstannıń Xorezm (1968j.) hám Qızıl-Orda

(1978j.) wálayatlarında ótkerilgen mádeniyat kúnlerinde arnawlı simfoniyalıq orkestr bolmağanı menen teatr, filarmoniya, muzıka bilim jurtındaǵı sazendelerden jámlengen orkestr bul juwapkerli ilajlardı inabatlı dárejede atqarıp shıqtı. Olardı birlestirip shólkemlestiriw hám qánigelik penen basqarıwda Leningrad (házirgi Sankt-Peterburg) konservatoriyasını pitkerip kelgen jas jerlesimiz, talantlı dirijyor Saparbay Palvanovtıń pidákerlik xızmetlerin ayrıqsha atap ótkenimiz orınlı.

Qaraqalpaq mámleketlik muzıkalı teatrında usı quramalı simfoniyalıq orkestrdiń kúshi menen 1974-jılı N.Muxammeddinovtıń "Ájiniyaz" operasınıń birinshi akti tabıslı saxnalastırıldı.

Muzıka áleminde saz ásbapları ózleriniń seslik tábiyatına, yaǵnıy hawaz shıǵarıw jollarına, beyimligine qaray tarlı sazlar, demli sazlar hám urma sazlar dep atalıp, tiykarınan iri úsh toparǵa bólinedi. Dúnyada saz ásbaplarınıń túrleri hám olardıń qosılıp shertiletuǵın úlkenli-kishili birikpeleri - hár qıylı ansambller hám orkestrler oǵada kóp. Solay da jáhán muzıka mádeniyatı tariyxında hár bir xalıqtıń muzıka óneriniń pás-bálentlikleri - anıǵıraq aytqanda joqarı sheklerdi iyelew jaǵdayı opera, balet, simfoniya, oratoriya, kantata sıyaqlı iri qospalı hám quramalı janrlar hám de olardı kámilligine jetkerip atqaratuǵın simfoniyalıq orkestrdiń sheberlik dárejesi menen ólshenedi. Ásirese, simfoniyalıq orkestrdegi túrli saz ásbaplarınıń kóp dawıslı seslerin melodiyalıq bir aǵım - nama qálpine keltiriw hám usılay biliw, sol namanıń hawıjı menen qaytarmalarında ritm, ırǵaqlardıń tolıq hám qatań saqlanıwına erisiw sol orkestrdi basqarıp turǵan dirijyordıń sheberlik uqıbına tikkeley baylanıslı ekenligin de aytıp ótiwimiz kerek.

Qaraqalpaqstannıń kórnekli wákili tulǵalarınıń biri Bayram Matchanov direktor waqtında 1981-jılı filarmoniya quramında óz aldına belgili shtat birliklerine, óndirislik-dóretiwshilik kórsetkishlerine iye jámaát sıpatında Saparbay Palwanov basshılıǵında Qaraqalpaq mámleketlik simfoniyalıq orkestri dúzildi.

1975-jılı Tashkent mámleketlik konservatoriyasını pitkergen, Ózbekistanǵa miyneti siǵen kórkem óner ǵayratkeri I.T.Sharapovadan - xor dirijyorlıǵı, Ózbekstan xalıq artisti, professor Z.Haqnazarovtan operalıq-simfoniyalıq dirijyorlıq, SSSR xalıq artisti, SSSR mámleketlik sıylıǵınıń laureatı, professor M.Ashrafiyden kompoziciya

boyınsha sabaqlar alğan Q.Zaretdinov simfoniyalıq orkestr dúzilgen birinshi kúnnen baslap S.Palwanov penen birge onı shólkemlestiriw isine - sazendelerdi, sazlardıń túrlerin tańlaw, saz ásbapları menen támiyinlew, kóp dawıslı hár qıylı ásbaplardı shertiwdi orkestr qağıydasına beyimlep úyretiw islerine belsene qatnastı.

Usı orında elimizdiń ardaqlı aqsaqalı Qallibek Kamalovtıń Qaraqalpaqstan kórkem ónerin rawajlandırıw hám onı dúnyaǵa tanıtıwdaǵı ájayıp xızmetlerin kórsetip ótkenimiz maqul. 1970-jılları házirgi akademiyalıq muzikalı teatrımızdıń jańa imaratı salınardan taza tiptegi bul joybar bunnan burın Nalchikte iske qosılǵan teatr imaratınıń úlgin aldırdı. Qurılıs barısında Qallibek aǵanıń ózi hár kúni derlik xabar alıp turatuǵın edi. Eń saylandı qurılıs materialları da Rossiyadan keltirilip, sulıw teatr binasın qurıwǵa erisildi. Muxtar Ashrafiy Nókiske bir kelgeninde Qallibek aǵa ol kisini jańa teatrdıń qurılıs barısı menen tanıstırdı.

Teatrdıń biraz jerlerin aralaǵannan keyin saxnanıń aldına kelip, "Bul biziń milliy teatrımız, óziniń simfoniyalıq orkestri boladı" degende Ashrafiy orkestr otıratuǵın jerdi bir qatar kózden ótkerip, "Joybarlawshılar simfoniyalıq orkestrdi inabatqa almaǵan, mınaw oǵan tarlıq etedi ǵoy" dedi. Sol gápler menen tamashagóyler zalınan aldınǵı úsh otırǵıshlar alıp taslandı, avansena hám orkestr ornı keńeytirilip, joybarǵa zárúr ózgerisler kirgizildi.

Qallibek aǵa óziniń "El xızmetinde" atlı kitabında: "...Ǵıjjaǵj jumıslar júrip atırǵan kúnlerdiń birinde biziń qanıgelerimiz sırt ellerde islep shıǵarılatuǵın saz ásbapların (simfoniyalıq orkestr ushın – A.J.) satıp alıwdıń zárúrligin ayttı. Bul máselege men ózim tikkeley aralanpasam bolmaytuǵın boldı, sebebi, valyuta kerek eken... Al, valyutanı Ózbekstan húkimetiniń baslıǵı Nurmuxammad Juraevich Xudayberdiev bólistiretuǵın edi. Qaraqalpaqstannıń kórkem ónerine shayda hám onıń tez pát penen ósip baratırǵanına kewli tolǵan ol kisi meniń valyuta haqqındaǵı ótinishimdi qanaatlandırdı. B.Matchanovtı qasıma ertip, Moskvaǵa kettim. SSSR Sırtqı sawda ministriniń orınbasarı Nikolay Ivanovich Smelyakovtıń qabıllawında boldıq, júdá tájiriybeli, AQShtaǵı elshixanada islegen diplomat adam eken. Ol "Ásbaplardı aldırıp beremen, biraq valyuta ótkeriw máselesin ózlerińiz sheshiń" dedi. Onnan shıǵıp SSSR Vneshtorgbank baslıǵı Albert Rodionovich Makaeveke kirdik,

jumislap júrgen mashqalalardı bayanlap berdim. Ol mağan "A.N.Kosygenniń qolı qoyılğan qarar bar, saz ásbapları ushın sırt ellerge valyuta ótkeriw qadağan etilgen", - dedi. Oylanıp otırıp azdan soń "Solay bolsa da men sizlerge járdem eteyin, sebebi kóp jıllardan berli bank sistemasında islep kiyatırğan bolsam da, meniń qabıllawıma Obkomnıń birinshi sekretarı ómirimde birinshi márte kelip otırıptı, onıń ústine SSSR Joqarǵı sovetiniń deputatı, Socialistlik Miynettiń Qaharmanı ekensiz, men qadağan bolsa da siziń isińizdi pitkerip jiberemen", - dep máseleni unamlı sheship berdi. Sol ásbaplar házir de óziniń jaǵımlı sesleri menen biziń qosıqshılarımızdıń hawazlarına hawaz qosıp, xalqımız ushın xızmet etip atır (431-432 betler)" – jazǵan. Usı bir ǵana fakttiń ózi aqsaqalımızdıń abırayı Pútkil aymaqlıq kóleminde qanshelli bálent bolǵanlıǵın ayqın sıpatlaydı. Óytkeni SSSR Mádeniyat ministrliǵı aralasqanı menen de bul máseleniń pitpeytuǵınlıǵı málim bolıp tur.

Simfoniyalıq orkestr tolıq shtat birlikleri menen 1989-jılı filarmoniyadan Qaraqalpaq mámleketlik sazlı teatrınıń quramına ótkerildi. Sonnan berli bul jámaáatti Qaraqalpaqstan hám Ózbekstanǵa miyneti sińgen kórkem óner ǵayratkeri, Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı, belgili dirijyor hám kompozitor, professor Qurbanbay Zaretdinov úlken sheberlik penen basqarıp kiyatır. Sol dáslepki dúzilgen bunnan 40 jıldıń berjaǵındaǵı Simfoniyalıq orkestrimizdiń hár bir qádemindegi tabısları búgingi zamandaslarımızdıń kóz aldında ótip atır.

Búgingi kúni Qaraqalpaqstanımızdıń hár bir dóretiwshi jámaáati, hár bir atqarıwshısı jáhán elleriniń túrli saxnalarında eń saylanlı kásiplesleri menen emin-erkin, hesh taysalmastan bellese aladı. Bul oǵada úlken kúsh hám jetiskenlik. Qırıq jas – bul jámaáattiń de, insannıń da ósip kámillikke erisken shaǵı. 2008-jılı Nókiste Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı ashılǵan bolsa, 2021-jıldan baslap Ózbekstan mámleketlik Konservatoriyasınıń da filialı ashılıp atır. Bulardıń hámmesi Prezidentimizdiń Qaraqalpaqstanǵa, talantlı jaslarımızǵa kórsetip atırǵan ayırıqsha ǵamqorlıǵı bolıp tabıladı.

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR:

1. Gúlmariyam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ

НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.

2. Gúlxumar D., Gúlmariyam K. BAQSISHILIQ ÓNERINIŇ RAWAJLANIWI HÁM DÁSLEPKI BAQSISHILIQ MEKTEPLERI. – 2024.

3. Gulmaryam K., Ğaziynexan D. SHOMANAY RAYONI JUMABAY JIRAW BAZAROV ATINDAĖI 13-SANLI BALALAR MUZIKA HÁM KÓRKEM ÓNER MEKTEBI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 6. – С. 75-78.

4. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TEŇELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.

5. Gulxumar D., Gulmaryam K. BASHEROV DYNASTY //World scientific research journal. – 2023. – Т. 22. – №. 2. – С. 26-31.

6. Dauletyarova G., Kamalova G. A LOOK AT THE WORK OF TEACHER POLATBAY QURBANAZAROV //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 283-288.

7. Segizbaeva G., Kamalova G. J. CHARSEMOVTIŇ DÓRETIWSHILIGINDE SAHNA HÁM KINO MUZIKASI //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 289-294.

8. Gúlmariyam K. et al. MÁDENIYAT TARAWINIŇ RAWAJLANIINDA BALALAR MUZIKA MEKTEBINIŇ TUTQAN ORNI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 5. – С. 96-101.